
**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАППАЙ САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ
ӘЙЕЛДЕРДІҢ ЖАҒДАЙЫ
ПОЛОЖЕНИЕ ЖЕНЩИН В ГОДЫ МАССОВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ
РЕПРЕССИЙ В КАЗАХСТАНЕ
THE SITUATION OF WOMEN DURING THE YEARS OF MASS POLITICAL
REPRESSION IN KAZAKHSTAN**

ҒТАХР 03.20.00

САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН: ӘЙЕЛДЕР ТАҒДЫРЫНДА

**Г.Р. Нұрымбетова, саяси ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстан Республикасы Президенті архиві ХХ ғасырдағы саяси
қуғын материалдарын зерделеу Орталығының басшысы
Алматы қ., Қазақстан.**

***Автор-корреспондент**
e-mail:

Аннотация. Мақалада ХХ ғ. 30-40 жж. саяси қуғын-сүргінге ұшыраған әйелдер тағдыры зерделенген. Ресми түрде олардың негізгі деніне «Отанын сатқан отбасының мүшесі» (ЧСИР) деген айып таңылып, әлеуметтік қауіпті элемент ретінде жазаланды. Ұзақ жылдар құпия сақталып келген архив құжаттарына сүйенумен Ә.Құлымбетова, Ғ.Қасаболатова, Х.Төлебаева-Жүнісбаева, Ш.Шонанова, Ж.Кенжина т.б. қасіретті тағдырлары көрсетілген.

Кілт сөздер: саяси қуғын-сүргін, отбасы, тоталитаризм, еңбекпен түзеу лагері, совет үкіметі.

МРНТИ 03.20.00

ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ: СУДЬБА ЖЕНЩИН

**Г.Р. Нурымбетова, доктор политических наук, профессор,
руководитель Центра изучения материалов политических репрессии ХХ
века Архива Президента РК, Казахстан, г. Алматы.**

***Автор-корреспондент**
e-mail:

Аннотация. В статье изучается судьба казахстанских женщин, подвергшихся политическим репрессиям в 30-40 гг. XX в. Вся их вина состояла в том, что они были членами семьи врага народа. Официально за ними закрепился статус Члена семьи изменников Родины (ЧСИР) и осуждены как социально опасный элемент. До конца Великой Отечественной войны они томились в исправительно-трудовых лагерях. На основе архивных документов, ранее носивших гриф секретности, прослежены трагические судьбы Касаболатовой Г., Толебаевой-Жунисбаевой Х., Шонановой Ш., Кенжиной Ж. и др., супруги которых входили в корпус политической элиты советского Казахстана.

Ключевые слова: политическая репрессия, семья, тоталитаризм, исправительно-трудовой лагерь, советское правительство.

IRSTI 03.20.00

POLITICAL REPRESSION: THE FATE OF WOMEN

**G.R. Nurymbetova, Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Center for the Study of Materials of Political Repression of the
20th Century, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan,
Kazakhstan, Almaty.**

***Corresponding author
e-mail:**

Annotation. The article studies the fate of Kazakh women who were subjected to political repression in the 30-40s. XX century. Their whole guilt was that they were members of the family of an enemy of the people. Officially, they were given the status of Members of the Family of Traitors to the Motherland (CSIR) and condemned as a socially dangerous element. Until the end of the Great Patriotic War, they languished in forced labor camps. Based on archival documents that were previously classified as secret, the tragic fates of Kasabolatova G., Tolebaeva-Zhunisbaeva Kh., Shonanova Sh., Kenzhina Zh. and others, whose spouses were part of the political elite of Soviet Kazakhstan, are traced.

Key words: political repression, family, totalitarianism, forced labor camp, Soviet government

Тәуелсіздіктің арқасында XX ғасырдың 30-50 жылдарындағы саяси қуғын-сүргін мәселесіне қатысты ақтандақтар ашылып, ақиқатты айту жалғасуда. Осы мәселені тереңінен зерттеп, себеп-салдарын, мәнін ашуда отандық тарихшыларымыз М.Қозыбаев, К.Нұрпейісов, М.Қойгелдиев, Т.Омарбеков, Х.Әбжанов[1] және басқалары үлкен олжа салды. Қуғын-сүргінге ұшыраған қайраткерлердің өмірі мен қызметін зерттеуге арналған кандидаттық, докторлық диссертациялар қорғалып, тұлғатану бағытындағы ізденістер ауқымы кеңейді. Қуғын-сүргін құрбандарының естеліктері жарияланды. Осы жылдарда Қазақстан Республикасы Президентінің архивінде саяси қуғын-сүргіннен жапа шеккендер мен оның құрбандарының құжаттар коллекциясы жинақталды. Бұл қорға естеліктер, суреттер, құжаттар тапсырылды.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаевтың бастамасымен 2021 жылы саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі мемлекеттік комиссияның, өңірлік комиссиялардың құрылуы бұл мәселені зерттеуге жаңа серпіліс берді. Кешенді ізденіс бір ғасырға жуық уақыт өтсе де, қуғын-сүргіннің ашылмаған қыр-сырының көп екендігін дәлелдеп отыр. Бұған мемлекеттік комиссия жұмысы аясында том-томдап жарияланған архив құжаттары дәлел.

Тоталитарлық жүйе ешкімді аяған жоқ. Әйелдердің саяси қуғын-сүргінге ұшырауы да ғалымдарымыздың назарынан тыс қалмағаны объективті құбылыс. Сондықтан осы бағытта ізденіс жүргізіп жүрген Қ.Сәрсембинаның, А.Жанбосынованың, А.Кукушкинаның[2] еңбектерін атап кеткеніміз орынды.

Саяси қуғын-сүргіннің шектен шыққан түрі «халық жауының» отбасын ойрандау, әйел, бала-шағасын қуғындау еді. Мұны біз айтуымыз да, айыптауымыз да керек.

Отбасын ойрандау үй иесін оқшаулаумен басталды. Большевиктер мұнымен ғана тынған жоқ. Олар тұтқындалған жанның әйелін де, балаларын да, тіпті жақын туған-туыстарын да Отанын сатқан отбасы мүшесі ретінде аяусыз жазалады. Бұл жағдайда РСФСР Қылмыстық кодексінің 58-1 тармағы басшылыққа алынды. Ал, 1937 жылы 5 шілдеде БКП (б) Орталық комитетінің Саяси бюросы қабылдаған «Отанын сатқан отбасы мүшелері туралы» қаулы оны толықтыра түсті. Қаулыға сәйкес «әшкереленген оңшыл-троцкистік шпиондар, отанын сатқандардың әйелдері лагерлерге кем дегенде 5-8 жылға отырылғызады», ал балалары – балалар үйі мен жабық интернаттарға жіберілді. Осы мақсатта Нарым өлкесі мен Қазақстанның Торғай ауданында арнайы лагерь ашу ұсынылды. Балаларды Москва, Ленинград, Киев, Тифлис, Минск, шекарада орналасқан қалалардан тыс жерлерге орналастыру ұсынылды. Әйелдер үшін арнайы лагерь ашты. Солардың біреуі қазіргі Астананың түбінде құрылған еді. Ол Отанын сатқандар әйелдерінің Ақмола лагері (АЛЖИР) атауымен тарихқа енді. Мұндағы сәбилер 3 жасқа толғанда анасынан ажыратылып, балалар үйіне

жіберілетін. Ақмола лагерінде мыңдаған қыз-келіншектер отырып, өз «жазаларын» өтеген. 1938–1953 жж. аралығында лагерьде 18 мың әйел жазалау мерзімін өткерген екен. Араларында Т. Рысқұловтың, Т. Жүргеновтің, С. Асфендиаровтың, т. б. тұлғалардың әйелдері болды.

Сонымен, 1937–1938 жж. «Үлкен террор» НКВД құрығына ілінген кешегі билік басындағылардың өмірін қиды, әйелдерін соттап, отбасын тентіретіп жіберді. Бұлардың басына түскен қасіреттің ауқымы мен зардабын елестету үшін 1-2 мысал келтіруге болады. 1937 ж. күзіне қарай Қазақ КСР Орталық атқару комитетінің төрағасы, яғни мемлекет басшысы Ұ.Құлымбетов 1937 жылы 1 тамызда Грузияда демалыста жүрген жерінде тұтқындалған. Содан кейін көрген күндерінің қысқа ғана сәтін қызы Орынша апай^{1*} былайша еске түсіреді: «Күн сайын көрші-қолаң, тума-туыстардан ер адамдарды ұстап, түрмені толтырып жатыр деп естиміз. Бір күні кезек жиеніміз Таңатарға, Әйештің сіңлісі Кеніштің күйеуі Сердалыға келді. Қамауға алынып жатқандардың көбісі – Құлымбетовпен бірге оқып, қызметтес болғандар немесе оның қолынан Қазақстанның он бес жылдығына арналған значок алғандар. Енді біреулері – әйелінің не өзінің туысы. Кейбіреулері ауыздарынан қағынып, Құлымбетовтың үйіне бармаса да, «бардым» деп мақтанғаны үшін де ұсталыпты» [3].

Ұ.Құлымбетов РСФСР ҚК 58-1а, 58-2, 58-8, 58-9, 58-11 баптарымен айыпталып, 1938 ж. 25 ақпанда ату туралы үкім шығарылған, үкім сол күні орындалған. Ал Ұ.Құлымбетовтің әйелі Әйеш Құлымбетова 1938 жылы 21 наурызда тұтқындалып, Отанын сатқан отбасының мүшесі ретінде қамауға алынған. Отанын сатқан отбасының мүшесі ретінде қуғын-сүргінге ұшырағандардың қылмыстық-тергеу ісінде ерекше құжат бар. Ол НКВД қызметкерлерімен Отанын сатқан отбасына алдын ала әзірленетін анықтама. Ұ. Құлымбетовтың отбасына анықтама 17 наурызда толтырылған (сурет 1).

КСРО НКВД жанындағы Ерекше мәжілістің 1938 жылғы 10 маусымдағы шешімімен Ә. Құлымбетоваға күйеуінің совет үкіметіне қарсы қызметін біле тұра, оны жасырды деген айып тағылып, Отанын сатқан отбасының мүшесі ретінде еңбекпен түзеу лагеріне 8 жылға айдалған.

Сол шамада, яғни 1937 жылдың 24 қыркүйегінде, қазақ поэзиясының сұңқары Сәкен де совет үкіметіне қарсы күрес жүргізу мақсатында құрылған ұйымның мүшесі ретінде тұтқындалып, 1938 жылдың 25 ақпанында атылады. Көп ұзамай 1938 жылдың 9 сәуірінде әйелі Гүлбарам тұтқындалады. Гүлбарам мен Ә.Құлымбетоваға шешім бір күнде шығарылған екен. Оған да күйеуінің совет үкіметіне қарсы қызметін біле тұра, оны жасырды деген айып тағылып, әлеуметтік қауіпті элемент ретінде 2 жылға бақылауға алынады. Қорғансыз халге түскен жары Гүлбарам мен жалғыз ұлы Аян басы ауған жаққа кете барады. Жол үстінде бала қатты ауырып, көз жұмады.

Кешегі мемлекет басшысы мен үкімет төрағасының отбасы сергелдеңге түскенде қарапайым жандар не көрмеді десеңізші!

^{1*} Орынша Қарабалина-Қазыбаева

Қапастағы ана мен баланың азабына, қайғысына, зарына бей-жай қарау мүмкін емес. Бұл тозақтан кезінде Смольныйдағы текті қыздар институтын тәмәмдаған Рабия Асфендиарова, САГУ медицина факультетінде оқыған Дәмеш Жүргенова-Ермекова, гимназия түлектері Фатима Жандосова мен Ғайни-Жамал Қасаболатова, үй шаруасымен айналысқан Фатима Дивеева мен Хадиша Төлебаева-Жүнісбаева, т. б. өтті.

Жиыrmасыншы жылдардың басында Қазақстан үкіметін басқарған Аспандияр Кенжиннің әйелі Жанат Кенжина 1938 ж. 22 наурызда жалған айыптаумен қамалып, 22 мамырда 8 жылға бас бостандығынан айрылғанда үйінде 5 баласы қалған екен [4].

Қасаболатова Ғайни-Жамалдың ері Алаш қозғалысының белсендісі, алғашқы қазақ дәрігерлерінің бірі Есенғали Қасаболатов 1937 ж. 14 тамызда тұтқындалса, өзі 1938 ж. 14 шілдеде 2 жылға жер аударылады. Бірақ қазақ әйелдері жақсылықтан үміттерін үзбеді. Алматыдағы, Мәскеудегі құзыретті мекемелерге хат жазумен болды. Өзін де, күйеулерін де ақтауды өтінеді. Ғ. Қасаболатова 1939–1940 жж. КСРО Ішкі істер наркомы Л.П. Берияға, КСРО Жоғарғы кеңесінің президумына, ҚазССР Ішкі істер наркомы Н.С. Бурдаковқа хат жазған екен. Қазақстан НКВД-сына жазған хатында мынадай жолдар бар: «...1938 ж. шілде айында күйеуіме байланысты Алматы қаласынан 2 жыл мерзімге Оңтүстік Қазақстан облысына жер аударылдым. 7 балам бар, үлкені 17 жаста, кішісі 1 ж. 4 ай. 7 адамның – 5-і мектеп жасында. Менің өзім ешуақытта жұмыс жасаған емеспін, қазір де жұмыс істемеймін. Себебі емшектегі балам жиі ауырады. Мұқтаждықтан балаларымның бір бөлігін ата-анама жібердім, қалғандары өзіммен бірге. Совет өкіметінің алдында еш кінәм жоқ. Менің барлық өмірім жеті баланы туып, өсірумен, тәрбиелеумен өтті...» [5].

Жазалауға келгенде көз ілеспейтін жылдамдықпен жұмыс істеген күштік құрылымдар адамдарды ақтауға келгенде еш асықпады. Е. Қасаболатов 20 жылдан кейін (1957 ж.), зайыбы Ғайни-Жамал 50 жылдан кейін (1989 ж.) ақталса, Оңтүстік Қазақстан облысына жер аударылғанда 2 жаста болған қызы Раиса Советтер Одағы ыдырағанша ақталмай қала берді [5].

Қуғын-сүргін тарихын пайымдай отырып, заңсыздықтың адам сенгісіз түрлері орын алғанын көреміз. Айталық, Алаш қозғалысының белсендісі, совет өкіметі тұсында Алматы қ. хайуанаттар паркінің директоры қызметін атқарған Мырзахан Төлебаевтың әйелі Хадиша Төлебаева-Жүнісбаева Отанын сатқан отбасының мүшесі ретінде 1938 ж. маусымда 8 жылға еңбекпен түзеу лагеріне жіберілген. Күйеуінен 1929 ж. ажырасып кеткені есепке алынбайды. Жанайқайына құлақ қойған адам табылмады. 1940 ж. Қазақстан прокуратурасына жолдаған хатында былай депті: «Мен Х. Төлебаева 1938 ж. 14 сәуірде Алматыда тұтқындалдым. Күйеуім 1937 ж. 5 желтоқсанда Алматы қ. тұтқындалды. Құжаттарым бойынша тегім Х.Жүнісбаева (күйеуге тигенге дейінгі тегім). Күйеуімнен 1929 ж. ажырасқанмын. Мен кедей қазақ шаруасының қызымын. Балалық шағым Алматыға жақын ауылда өтті. Сауатсызбын. 50 жастамын, денсаулығымды

жұмыста жоғалттым, сондықтан тұтқындалғанға дейін үй шаруасымен айналыстым, балаларыммен бірге тұрамын. Бұрынғы күйеуіме еш қатысым жоқ, сондықтан өзімді кінәлімін деп есептемеймін. Менің ісімді карауыңызды өтініп сұраймын» [6].

Үкім шыққаннан 4 жыл өткенде ғана Хадиша Төлебаева босатылуы керек екені мойындалды. Соның өзінде лагерьден 1943 ж. шығады. Балалары жан-жақ босып кетіпті. Ол аздайын 1956 ж. дейін өзінің заңды үйіне кіре алмай, көрінгеннің босағасында жүреді. КСРО басшысы Н.С. Хрущевқа жазған шағымында 10 м² кеңістікте 5 адам тұрып жатқанын айтады [6].

Осыған ұқсас тағдыр «Алаш» қозғалысының қайраткері, биолог-ғалым Жұмахан Күдериннің әйелі Т.Г. Насонованың да басынан өтті. Жұмахан Күдерин алғаш 1930 ж. «қазақ ұлтшылдары» ісі бойынша тұтқындалып, 2 жыл түрмеде отырғаннан кейін Воронежге айдауға жіберілген болатын. Бұлар Жұмахан сол айдауда жүргенде Воронежде 1934 ж. үйленген еді. Бірақ ресми құжат алмағандықтан азаматтық некеде тұрып жатты. Күйеуі «халық жауы» ретінде екінші рет 1937 ж. тұтқындалып, 1938 ж. 7 наурызда атылғаннан кейін 9 күн өте үйін тінтіп, ұзын-сонар тергеу амалдары жүрді. 21-шілдеде «әлеуметтік қауіпті элемент» Т.Г. Насонова 2 жылға жер аударылды.

Күдериндер әулетінің де аяусыз қудаланғанын айта кетуіміз керек. 1930 ж. әкесі Маусымбай, әкесінің інілері Ағыбай мен Бұғыбай қамауға алынады. Әкесі сол кеткеннен қайтпайды. 1937 ж. 11-қыркүйекте інісі Маусымбаев Төлеубек ату жазасына кесілді.

Президент архивінің қорларында қазақ әйелінің асыл қасиеттерін ашатын құжаттар көп. Олар қандай қапаста отырса да, алдымен баласын, құдай қосқан қосағын, туған-туыстарын ойлады. Отанын сатқан отбасының мүшесі айыптауымен соттала тұрып, тергеуде де, сот үстінде де, мерзімін өтеп жүргенде де күйеуі, өзі – ешқайсысы контрреволюционер-ұлтшыл еместігін қаймықпай айта алғанын ерлік деп бағалауымыз керек. Басым бөлігі екінші рет тұрмысқа шықпастан дүниеден өтті. Бұлардың биік рухани-имандық адалдықтары балаларын нағыз азаматтық ұстанымда тәрбиелегенінен көрініп тұр.

Саяси қуғын-сүргін қасіретін ашуда сол заманның куәгерлері естеліктерінің орны ерекше. Азамат Төлебаев әкесі М. Төлебаев пен шешесі Хадиша Төлебаева-Жүнісбаева тұтқындалғанда 13 жаста болған. Кейін өзінің естелігінде былай жазады: «...1938 ж. қаңтарында анам әкеммен кездесуге әрең қол жеткізді. Мені кіргізбеді. Анам әкемнен қатты жылап шықты: әкемді түні бойы мұзда ұстапты, әкемнің аяғы ісіп, қолдары дірілдеп тұр екен. Анам мен әкемнің әңгімесін күзетші бақылап тұрды.

Ақпанда анам екінші рет кездесуге рұқсат сұрады, бірақ оған үзілді-кесілді рұқсат бермеді» [7].

Ал күйеуімен соңғы кездесуге 1937 ж. 1 желтоқсанында барған Т. Күдерина-Насонова былай деп еске алады: «Мен декреттік демалыста едім, бірақ өзіммен 1 жастағы ұлымды ала келгенмін... Жұмаханның түрі

қорқынышты еді. Оның көздері жарқ-жұрқ етіп тұрды. Басы, қол-аяғы және бүкіл денесі дірілдеп тұрды. Оның түрі – жүні жығылған және азапталған адамға келетін» [8].

Саяси қуғын-сүргінге ұшыраған қазақтың қайсар қызы Шахзада Шонанованың орны ерекше. 34 жасқа қараған шағында, 1938 ж. 5-қаңтарда Қылмыстық кодекстің (ҚК) 58-бабы, 10 және 11-тармақтарымен қамауға алынған ол тергеушінің алдау-арбауына түсіп қалған тәрізді. Әйтпесе, «алашордашылардың» әйелдеріне қойылған сұрақтар отбасы төңірегінде өрбісе, Шахзаданың тергеу хаттамаларын оқып, оны Т. Жүргенов, Б. Майлин, І. Жансүгіров деңгейіне көтергенін байқаймыз. 8-қаңтар күнгі жауабында 20-жылдары С.Сәдуақасовпен, Н.Нұрмақовпен, С. Қаратілеуовпен советтерге қарсы әңгімелерге араласса, 30-жылдары Т. Жүргеновпен, Жантілеуовпен, Қ. Жұбановпен, Баймұқановпен бірлесе идеология және мәдениет салаларында контрреволюциялық әрекетке барғанын «мойындайды». Қазақ университетінің ғимаратын өртеген де өзі екен-мыс.

Көздеген мақсаттарына жеткен тергеушілер Гитлин^{1*}, Липень^{2*}, Корнев^{3*} дегендер ҚК 58-бабы, 10 және 11 тармақтары айыпталушының қылмысын толық қамтымайды деген сылтаумен 17-қаңтар күні қосымша 2, 8, 9 тармақтарды қосады. Алғашқы тармақтармен жауапқа тартылған әйелдер (Ж. Кенжина, Ф. Дивеева т. б.) 8 жылға еңбекпен түзеу лагеріне жіберілген еді. Шахзаданың «қылмысы» алашорда қайраткерлерінің бірі болып шықты. Тергеуші, Липень 18-қаңтарда айыптау қорытындысын жазуды аяқтады.

Сот мәжілісін күту 2 айға созылды. 1938 ж. 9 наурызда КСРО Жоғарғы соты Әскери алқасының отырысы жабық режимде өтті. Мұнда үш-ақ адам сөйледі: хатшы, төраға, айыпталушы. Ш. Шонанованы ату жазасына кескен үкім оқылды. 15.30 сағатта басталған отырыс 15.45 сағатта, яғни 15 мин. ішінде аяқталды. Сол күні үкім орындалды [9].

Осындай арандатуға кез келген тұтқын әйел түсуі мүмкін еді. Ең сорақасы – өмірден өтіп кеткен адамды куәгерге айналдырғандары, айтылмаған сөзді айтты дегендері. Мәселен, С. Сәдуақасов 1933 жылы ауыр науқастан қайтыс болған еді. Ал, Әскери алқа үкімінде С. Сәдуақасов пен Т. Жүргеновтің тапсырмасымен Ш. Шонанова 1936 ж. Қазақ университетінің ғимаратын өртеді делінген.

^{1*} Гитлин Ефим Давидович – 1903 ж., Минск обл. дүниеге келген, ұлты – еврей. 1924 ж. ВКП (б) мүшесі. 1943 ж. соғыста қаза тапқан. Қазақ ССР Ішкі істер халық комиссариатының Мемлекеттік қауіпсіздік басқармасының 3-бөлімі бастығының көмекшісі, мемлекеттік қауіпсіздік лейтенанты.

^{2*} Липень Анатолий Иосифович – 1905 ж., Гомель обл. дүниеге келген. Қазақ ССР Ішкі істер халық комиссариатының Мемлекеттік қауіпсіздік басқармасының 3-бөлімінің жедел өкілетті қызметкері, мемлекеттік қауіпсіздік лейтенанты.

^{3*} Корнев Владимир Васильевич – Қазақ ССР Ішкі істер халық комиссариатының Мемлекеттік қауіпсіздік басқармасының 3-бөлімінің жедел өкілетті қызметкері.

Сол бір қасіретті жылдарда күштік құрылымдар мен сот жүйесі шындыққа тікелей қараудан мүлде алшақтағанын құжаттар дәлелдеуде. Әйтпесе, бір аптада жүздеген, бір айда мыңдаған «халық жауларын», алашордашыларды, шетел тыңшыларын т. б. әшкерелеу мүмкін емес қой. Кейбір айыптауларға бүгін де сену мүмкін емес. Біз қарастырып отырған саяси қуғын-сүргінге ұшыраған әйелдер тағдырындағы ортақтық «Отанын сатқан отбасының мүшесі» болуы. Олардың барлығына бірдей айып тағылған. Құжаттарды ой елегінен өткізе отырып, тағы бір байқағанымыз, күйеулері – өлім жазасына кесіліп, бұйрық орындалғаннан кейін әйелдері тұтқындалған. Бұл саяси қуғын-сүргіннің жоспарлы түрде жүргенінің тағы бір дәлелі.

Ұлы далаға большевиктер әкелген апаттан тұтас әулеттердің шаңырағы ортасына түсті, сүттей ұйып отырған отбасы ойрандалды. Шарасыздықтан үнсіз жылаған әке мен атаның, бірін-бірі іздеп шарқ ұрған ана мен баланың көз жастары бекер кетпеді. Соңғы 70 жылдан бері Қазақстан халқы қуғын-сүргін құрбандарын ақтауда, мұраларын, есімдерін, аманаттарын қайта жаңғыртуда.

Сурет № 1, Ұ. Құлымбетов отбасына дайындалған анықтама 66

СПРАВКА

на семью изменника родины – КУЛУМБЕТОВА Узакпая, осужденного Внесудной Особой Военной Коллегии Верховного Суда СССР – к расстрелу.

1/ **Фамилия, имя и отчество осужденного главы семьи:** КУЛУМБЕТОВ Узакпай.

2/ **За какие преступления, когда, кем и какому наказанию подвергнут:** Один из членов руководящего центра национал-фашистской организации, ликвидированной УГБ НКВД Каз.ССР – в 1937/38 г.г. " " марта 1938 г. Внесудной Особой Военной Коллегии Верховного Суда СССР – осужден к расстрелу. –

3/ **Именной список состава членов семьи с подробными на них установочными данными:** Жена – КУЛУМБЕТОВА Асия. Дочь – " Актурм. Сын – " Остан. " " Марат. Дети в возрасте от 4-х до 13 лет. Проживают в г. Алма-Ата, ул. Абая 132, кв. 1.

4/ **Компрометирующие материалы на жену осужденного:** КУЛУМБЕТОВА Асия, проживая совместно с КУЛУМБЕТОВЫМ Узакпаем, знала о его антисоветской деятельности и укрывала таковую. –

5/ **Характеристика на детей стар. 16 лет, возраста и степень их социальной опасности.** Н е т .

6/ **Данные о наличии в семье:**
 а) престарелых и нуждающихся в уходе родителей;
 б) тяжело и заразно больных;
 в) детей, по своему физическому состоянию требующих ухода. Н е т .

Зам. Нач. 4 Отд. УГБ НКВД – Мл. лейтенант Госбезопасности – (КУСТОВ)
 Нач. 4 Отд. 4 Отд. УГБ – Сервант Государ. Безопасности – (СУЛИМА)

" 17 " марта 1938 г.
 г. Алма-Ата.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

1. Қозыбаев М. Ақтаңдақтар ақиқаты. – Алматы, 1992. 272 б.; Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы, 1995. 256 б.; Қойгелдиев М., Омарбеков Т. Тарих тағылымы не дейді. – Алматы, 1993. 208 б.; Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. Екінші кітап. – Алматы, 2017. 656 б.; Әбжанов Х. Қазақстандағы қуғын-сүргін және ұлт менталитеті // Ақиқат, 2021. №5.
2. Сәрсембина Қ. Сталиндік қуғын-сүргінге ұшыраған әйелдер // Ақиқат, 2021. №7; Жанбосинова А. и др. Гендерный аспект политических репрессий (на примере Восточного Казахстана) // Мир большого Алтая, 2018. №4; Кукушкина А.Р. Акмолинский лагерь жен изменников Родины: история и судьбы. – Караганда, 2008. 248 с.
3. Ұзақбай Құлымбетов – қазақ билігінің ақсақалы: ғылыми зерттеулер, естеліктер және ғұмырнамалық хикаят / Құраст: Х.Әбжанов және т. б. Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2022. 512 б.
4. ҚР ПА. 352 қ., 1 т. (Алматы қ.), 6071 іс. 6 п.
5. ҚР ПА. 352 қ., 1 т. (Алматы қ.), 2192 іс. 23-24, 27 п.
6. ҚР ПА. 352 қ., 1 т. (Алматы қ.), 6091 іс. 33-35 п.
7. ҚР ПА. 122-Н қ. 1 т. 123 іс. 12 п.
8. Кудерина Л.Д. Геноцид в Казахстане. Москва, 1994 // ҚР ПА. 122-Н қ. 1 т. 81 іс. 27 п.
9. ҚР ПА. 352 қ., 1 т. (Алматы қ.), 6007 іс. 102 п.

References

1. Қoзыбаев М. Ақтаңдақтар ақиқаты. – Almaty, 1992. 272 b.; Нұрпейісов К. Alash һәм Alashorda. – Almaty, 1995. 256 b.; Қojgeldiev M., Omarbekov T. Tarih taғыlymy ne dejdi. – Almaty, 1993. 208 b.; Қojgeldiev M. Alash қoзғалыsy. Ekinshi kitap. – Almaty, 2017. 656 b.; Әbzhanov H. Қазақстандағы қуғын-сүргін және ұлт mentaliteti // Ақиқат, 2021. №5.
2. Сәрсеmbина Қ. Stalindik қуғын-сүргінге ұшыраған әjelder // Ақиқат, 2021. №7; Zhanbosinova A. i dr. Gendernyj aspekt politicheskikh repressij (na primere Vostochnogo Kazahstana) //Mir bol'shogo Altaya, 2018. №4; Kukushkina A.R.Ak-molinskij lager' zhen izmennikov Rodiny:istoriya i sud'by.Karaganda,2008. 24s.
3. Ұзақбай Құлымбетов – қазақ билігінің ақсақалы: ғылыми зерттеулер, естеліктер және ғұмырнамалық hikayat / Құраст: H.Әbzhanov және т. б. Almaty: «Қазақ enciklopediyasy», 2022. 512 b.
4. ҚР ПА. 352 қ., 1 т. (Almaty қ.), 6071 is. 6 p.
5. ҚР ПА. 352 қ., 1 т. (Almaty қ.), 2192 is. 23-24, 27 p.
6. ҚР ПА. 352 қ., 1 т. (Almaty қ.), 6091 is. 33-35 p.
7. ҚР ПА. 122-N қ. 1 т. 123 is. 12 p.
8. Kuderina L.D. Genocid v Kazahstane. Moskva, 1994 //ҚР ПА. 122-N қ. t. 81 is. 27 p.
9. ҚР ПА. 352 қ., 1 т. (Almaty қ.), 6007 is. 102 p.

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОСТАНДЫҒЫ, ТӘУЕЛСІЗДІГІ ЖӘНЕ АУМАҚТЫҚ ТҮТАСТЫҒЫ
ҮШІН КҮРЕСУШІЛЕР – ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНДАРЫ
БОРЦЫ ЗА СВОБОДУ, НЕЗАВИСИМОСТЬ И ТЕРРИТОРИАЛЬНУЮ ЦЕЛОСТНОСТЬ
КАЗАХСТАНА КАК ЖЕРТВЫ РЕПРЕССИЙ
FIGHTERS FOR FREEDOM, INDEPENDENCE AND TERRITORIAL INTEGRITY
OF KAZAKHSTAN AS VICTIMS OF REPRESSION**

FTAMP 03.00.20

**РУХЫМ СӨНГЕН МЕНІҢ ҚАЙТА ЖАНАР...
(ТЕРГЕУ ІСІ ЖОҚ АЛАШОРДАШЫ ҚҰРБАН)**

**Нұрмаханова Жанат Жанашқызы,
тарих ғылымдарының кандидаты, Маңғыстау облысының
мемлекеттік архивінің бас сарапшысы, Қазақстан, Ақтау қ.,
e-mail: zhanashkyzy@mail.ru**

***Автор-корреспондент
e-mail: zhanashkyzy@mail.ru**

Аннотация: Біздің кейіпкеріміз Беркінғали Мұқашұлы Атшыбаев – Алашорданың батыс бөлімінің мүшесі, бұрынғы Гурьев уезінің Қазыбек болысында 1897 жылы туған. Ол 1905 жылы Гурьев уездің Есбол болысындағы орыс-қазақ мектебін, сосын екі сыныптық орыс-қазақ училищесін бітірген. 1918 жылы Жымпитыда ашылған офицерлер даярлайтын алты айлық юнкерлік мектепке түседі. Прапорщик шенін алған соң, Алашорданың батыс бөлімінің бас интенданты болып тағайындалады. Батыс Алашорда тарқатылған соң соң, Түркістан майданы басшыларының кепілі ретінде Орынборға, сосын Мәскеуге жөнелтілген бес адамның бірі.

Бақылаудан босатылып, Орынборда Қазақ революциялық комитетінің Ішкі істер бөлімінің іс жүргізушісі, бұқаралық бөлімінің меңгерушісі, 1922-1926 жылдары Мәскеудегі «Сантонин» тресінде іс жүргізу бөлімінің меңгерушісі, «Казкрайсоюздың» Мәскеу өкілдігінде экономикалық тексеруші, РСФСР Жоғарғы сотында аудармашы болып қызмет еткен.

1928 жылы Мәскеудің Тау-кен академиясы мұнай факультетінің геология бөліміне оқуға түседі. Алайда, 1930 жылы «Алашордашыл жат элемент» деген айыппен оқудан шығарылады.